

بررسی اثرات فضاهای شهری بر ناهنجاری‌های محیطی و رفتاری شهروندان منطقه ۱۲ تهران

حمید کشاورز^۱، ام‌البنین نکویی‌فرد^۲

چکیده

مقدمه: گذار جوامع سنتی به مدرن، همواره یک پیامد مهم در بر دارد و آن گسترش روزافزون پدیده شهرنشینی است. زندگی مدرن و شهرنشینی به همراه خود شرایط و پدیده‌هایی را به همراه می‌آورد که می‌تواند بر روی مفهوم «سلامت اجتماعی و فردی افراد» مؤثر واقع شود. این پدیده باعث شده است که بسیاری از نظریه‌پردازان شهری به خصوص مکتب شیکاگو به بررسی پدیده ناهنجاری محیطی بر سلامت شهروندان توجه خاصی مبذول نمایند. پژوهش حاضر به بررسی اثرات فضاهای شهری بر پدیده ناهنجاری‌های محیطی و رفتاری جوانان منطقه ۱۲ تهران پرداخته است.

روش‌ها: روش تحقیق حاضر پیمایشی بود. برای سنجش متغیرهای مستقل و وابسته، تعداد ۲۰۰ نفر از جوانان ۱۵-۳۰ ساله منطقه ۱۲ تهران به شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه محقق ساخته بود.

یافته‌ها: آزمون χ^2 نشان داد که بین فضای شهری، آسایش محیطی و آلودگی‌های صوتی و تصویری (شامل سیمای شهر، آشفته‌گی منظر، وجود صنایع آلوده‌کننده) ناهنجار و میزان رفتارهای شهروندان (ارتکاب جرم و ابتلا به رفتارهای پرخطر) رابطه معنی‌داری وجود دارد.

نتیجه‌گیری: هر قدر پدیده فضاهای شهری چه در بعد و محتوا دارای کارکرد منفی‌تری باشند، به همان اندازه سلامت روانی و اجتماعی شهروندان به خصوص جوانان را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

واژه‌های کلیدی: رفتارهای انسانی، نمای شهری، فضای شهری، سلامت شهروندان.

نوع مقاله: تحقیقی

دریافت مقاله: ۹۰/۳/۲۲

پذیرش مقاله: ۹۰/۷/۱۳

مقدمه

... می‌تواند بر سلامت افراد مؤثر واقع شود. بدیهی‌ترین ویژگی یک شهر پایدار خلق فضاهایی است که در عین پاسخ به نیاز شهروندان، زمینه رشد و تعالی آدمی را نیز فراهم می‌آورد (۱). بر این اساس نظریه‌پردازان کنش متقابل نمادین برای شناخت کنشگران با تأکید بر کنش متقابل و در نظر گرفتن کنشگر و جهان به عنوان فراگردهای پویا، توانایی تفسیر جهان اجتماعی از سوی کنشگر را به عنوان یکی از این فراگردها شناخته‌اند (۲). دانشمندان محیط، وراثت و خود را از جمله عوامل تعیین کننده کنش اجتماعی و رشد

گذار جوامع سنتی به مدرن، همواره یک پیامد مهم در بر دارد و آن گسترش روزافزون پدیده شهرنشینی است. بر این اساس زندگی مدرن می‌تواند بر روی «سلامت فردی و اجتماعی افراد» مؤثر واقع شود. یکی از شاخصه‌های اثرات شهرنشینی بر زندگی فردی و اجتماعی شهروندان، کیفیت روابط اجتماعی یا به عبارتی رفتارهای ناشی از زندگی جمعی در شهرها می‌باشد که با گسترش فضاهای شهری و افزایش ابعاد جمعیتی، تنوع فرهنگی، پیچیدگی‌های تکنولوژیک، تراکم و

۱. استادیار، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان، دهقان، ایران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان، دهقان، ایران. (نویسنده مسؤل)

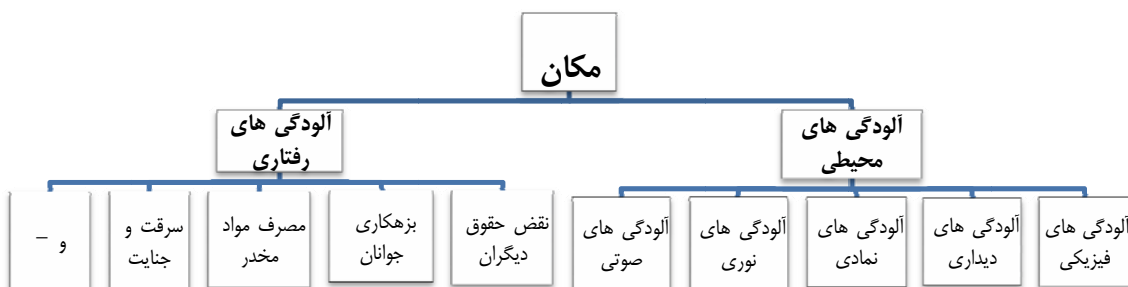
رفتار و منش‌هایی دارند که به طور مشخص نتیجه تقابل بین محیط و فرد است (۷). رفتارها و کارکردهای رفتاری انسانی بر مبنای یک مفهوم روان‌شناختی- محیطی مهم به نام قابلیت تطابق فرد و محیط تعریف می‌شوند. ارزیابی خصوصیات انسانی، مدلی از منش‌ها و رفتارها را به دست می‌دهد، که بخش مهمی از انسان‌ها و مفهوم تناسب شخصی و محیط را شامل می‌شود. اگر چه این مفهوم هنوز به طور کامل تکامل نیافته، ابعاد آن مشخص نشده است، ولی می‌توان بر روی مفهوم شخصیت تکیه کرد و آن را به جای عنوان عمومی مردم به کار برد. کاربرد اصطلاح محیط‌گرایی در این جا مناسب است. به طور کلی محیط‌های رفتاری نسبت به الگوهای جاری رفتار یا محیط فیزیکی جبری‌تر هستند. سازگاری محیط و رفتار بستگی به میزان شایستگی مردم و ویژگی‌های اندام‌واره‌ای آن‌ها دارد (۸). از آن جایی که بسیاری از فعالیت‌های انسان شامل رفتارهای عملی است، محیط کالبدی هم باید با این رفتارهای عملی و توان‌مندی‌های انسان سازگار باشد. تحقیقات علوم رفتاری، مبنای شناخت الگوهای موجود رفتار و الگوهای مورد نیاز موقعیت‌های خاص را برای طراحان محیط می‌سازد (۹).

تحلیل قرارگاه‌های رفتاری نسبت به شهود تنها، شناخت غنی‌تری را از رفتار انسان به دست می‌دهد. چنین تحلیل‌هایی اطلاعاتی را نیز در مورد تفاوت‌های فردی و گروهی در الگوهای رفتار فراهم می‌آورد. باید خاطر نشان کرد که وجود کارکرد منفی فضاهای شهری و کالبد نامناسب در ایجاد ناهنجاری‌های رفتاری در میان افراد جامعه نقش مهمی دارد (۱۰)؛ چرا که فضا و محیط بر رفتار ساکنان خود تأثیر می‌گذارد. محیط و کالبد برخی الگوهای رفتاری و نقش‌های اجتماعی نوین را به ساکنان خود تحمیل می‌کند و برخی رفتارهای موجود را تقویت و برخی دیگر را تضعیف می‌کند (۱۱). بر اساس تعریف حقوقدانان رفتار نابهنجار مبتنی بر ناتوانی شخص در قضاوت بین درست و نادرست یا توانایی وی در کنترل رفتار خود است (۱۲).

پژوهش حاضر به بررسی اثرات فضاهای شهری بر پدیده ناهنجاری‌های محیطی و رفتاری جوانان منطقه ۱۲ تهران پرداخته است.

شخصیت فرد در محیط اجتماعی می‌داند و بسیاری از نظریه‌پردازان حقوق جزا جرم را زاییده اجتماع، محیط فکری و فضای زیستی شخص می‌دانند و بستر شکل‌گیری این پدیده را محیط و فضای اجتماعی وی می‌دانند (۳). این نظریه رابطه بین کنشگر و جهان را یک رابطه پویا می‌داند که می‌تواند یک دیگرام علت و معلولی میان کنشگر و جهان اجتماعی برقرار کند. از این رو فضاهای ناهنجار: بی‌هویتی، ناامنی، استرس و اضطراب‌های شهری را منتقل و منجر به کژکارکردی می‌شوند. بر این اساس، Durkheim (به نقل از پاکیزاده) معتقد است که در چنین شرایطی شهروندان با یک ناهنجاری رفتاری مواجه‌اند که افراد در حالت نبود قواعد اجتماعی، توانا در یافتن پایگاه اجتماعی خویش در جامعه نمی‌باشند و برای تطبیق با محیط دچار مشکل می‌شوند (۴)، که ممکن است به خودکشی و یا آسیب‌های اجتماعی دیگر منتهی شود. بر این اساس فضای اجتماعی بیانگر بسیاری از رفتارهای مرتبط با محیط است. شواهد چندی نشان می‌دهند که اشخاص برون‌گرا، چشم‌اندازها را به طور متفاوتی از افراد درون‌گرا ارزیابی می‌کنند. در نهایت همان‌طور که Yong (به نقل از فاکوهی) در حین تشریح اولین مفهومش پیش‌بینی کرده، درون‌گرایان و برون‌گرایان به تحریکات وارد شده از قبیل صدا، به اشکال مختلفی پاسخ می‌دهند (۵).

در بررسی‌ها مشخص می‌شود که حتی تئوری‌های رفتاری به نظر می‌رسد نقش محیط را نادیده گرفته‌اند و برخی به فاکتورهای محیطی توجه داشته‌اند. در تعریف اولیه برون‌گرایی/درون‌گرایی، خصوصیتی را که به طور طبیعی به عنوان فاکتورهای درونی در نظر گرفته‌اند، بر اساس ارتباط شخص با محیط بیان شده است (۶). شناخت خصوصیات فردی به ما کمک می‌کند که رفتارهای آشکار محیطی را حدس بزنیم. به عنوان مثال با دانستن این که فردی اجتماعی و پرتحرک است، می‌توان به طور مشخص نوع رفتارهای انتخابی او را در شرایط مختلف حدس زد. جدا از رفتارها و خصوصیات که توسط تئوریسین‌های سنتی و تجربی شخصیت تشریح شده است (از قبیل برون‌گرایی، شخصیت اجتماعی و ...)، روان‌شناسان محیطی بیان کرده‌اند که افراد

نمودار ۱: مدل تحلیلی نتیجه (منبع: نگارندگان به نقل از محتوی مقاله (۵))

آزمون Cronbach's alpha استفاده شد. ضریب آلفای محاسبه شده ۹۵ درصد بود.

یافته‌ها

بر اساس نتایج حاصل از آزمون‌های آمار توصیفی بیش‌ترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۲۱-۲۵ سال با ۵۰ درصد بوده است که در جدول ۱ به نمایش درآمده است.

جدول ۱: مشخصات دموگرافیک

درصد	تعداد	
		جنس
۵۷	۱۱۴	مرد
۴۳	۸۶	زن
		سن
۴۰/۵	۸۱	۱۵-۲۰
۵۰	۱۰۰	۲۱-۲۵
۹	۱۷	۲۶-۳۰
		تحصیلات
۳۹	۷۸	راهنمایی و کمتر
۴۳	۸۶	دیپلم
۱۱	۲۲	لیسانس
۷	۱۴	فوق لیسانس و بالاتر

روش‌ها

با توجه به ماهیت پژوهش حاضر و جامعه آماری از دو روش استنادی و پیمایشی استفاده شده است. روش‌های جمع‌آوری اطلاعات در این بررسی عبارت از فیش‌برداری، پرسش‌نامه و مصاحبه بود. همچنین این تحقیق از نوع پژوهش توصیفی و به روش مقطعی بود. در این تحقیق به توصیف عینی رویدادها و وقایع پرداخته شد. این رویداد بررسی اثرات پدیده شهرنشینی بر میزان ناهنجاری جوانان ۱۵-۳۰ ساله بود. پژوهشگر در ایجاد این وقایع نقشی نداشت و تنها به بررسی، مطالعه و جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن پرداخت. در این نوع پژوهش‌ها برای جمع‌آوری اطلاعات بیشتر از پرسش‌نامه استفاده می‌شود.

برای تعیین روایی، آزمون مقدماتی در مورد پرسش‌نامه به عمل آمد. به این مفهوم که در نوبت اول پرسش‌نامه مقدماتی بین حدود ۲۰ درصد از نمونه‌ها توزیع و جمع‌آوری شد و سؤال‌های نامفهوم و بی‌ارتباط مورد بازنگری کلی و اساسی قرار گرفت. سپس در نوبت دوم پرسش‌نامه نهایی با ویرایش جدید تدوین و توزیع شد. بنابراین سعی شد که ابهام سؤال‌های پرسش‌نامه حداقل شود. مفاهیم و اصطلاحات تا حد زیادی گویا، روشن و روان باشد و تا حد امکان برای پاسخ‌گویان مفهومی واحد داشته باشد. برای تعیین پایایی از

میزان زیبایی و آرامش روانی شهروندان کمتر می‌شود و این خود یکی از شاخصه‌های جرم‌خیزی می‌باشد. آلودگی‌های محیطی ناشی از وجود صنایع در این منطقه می‌تواند ابتدا به جرم و ناهنجاری ناشی از محیط را افزایش دهد. بر این اساس در نقاطی که میزان نوسان‌های مقطعی و شدید آلودگی صوتی ناشی از فعالیت‌های صنعتی وجود دارد، بزهکاران می‌توانند از آن فرصت برای ارتکاب عمل مجرمانه خود استفاده ببرند.

همچنین یافته‌های مطالعاتی و جمع‌بندی اطلاعات برداشت شده از طریق مشاهده مستقیم و غیر مستقیم، حاکی از این است که به طور تقریبی در همه فضاهای شهری جرم‌خیز تهران به خصوص مطالعه موردی منطقه ۱۲ شهرداری تهران، وضعیت شاخص‌های محیطی به گونه بارزی هم از سوی کارشناسان تحلیل‌گر میدانی و هم از سوی شهروندان نامطلوب ارزیابی شده است، به نحوی که برای آن‌ها در زمان انجام مطالعه در این فضاها نقش آسایش محیطی فضاهای شهری (آلودگی صوتی و تصویری) در پیش‌گیری از ناهنجاری‌های رفتاری و در فضای منطقه ۱۲ تهران آلودگی‌های فیزیکی (مواد زاید جامد، زباله، ناهماهنگی فضای محیطی با فضای شهری، ناموزونی ساختمان‌ها و بناها، مخروبه بودن بناها و گاهی ناامن بودن آن‌ها) به صورت گسترده مشهود بوده، مورد اشاره قرار گرفته است (اشکال ۱-۳).

همه شواهد و یافته‌های مطالعه بر اثر قاطع اثرات تراکم جمعیت و میزان کم رسیدگی مسوولین به بخش فنی فضای شهری منطقه ۱۲ شهرداری تهران است. تمام پاسخ‌گویان کیفیت و روشنایی محیط را در ایجاد امنیت و کاهش ناهنجاری مؤثر می‌دانستند و البته فضای تاریک را در شرایط جرم‌خیزی آن فضاها مستعد تلقی داشتند.

در زمان مشاهده مستقیم در اکثر نقاط فضاهای جرم‌خیز، قادر به تشخیص درست چهره افراد، تابلوها و محوطه‌های فرعی و ایستگاه‌های حمل و نقل از فواصل معین نشده است. همچنین ۵۰/۵ درصد از پاسخ‌گویان معتقد بودند که هر قدر فضای محیطی از نظر تراکم جمعیت بیشتر باشد، به همان اندازه میزان ابتلا به ناهنجاری و جرم‌خیزی در بین جوانان بیشتر می‌شود.

همچنین در مورد تراکم و آشفستگی منظر بیش‌ترین پاسخ‌گویان تراکم و آشفستگی منظر را متوسط و زیاد تلقی کردند. هر چه جمعیت منطقه بیشتر باشد، به همان میزان به خاطر کمبود امکانات آشفستگی منظر به دلیل جمعیت زیاد و عدم امکانات بیشتر می‌شود.

آزمون همبستگی Kendallt تای نشان داد که میان تراکم و آلودگی صوتی و سلامت روانی شهروندان رابطه وجود دارد ($P = 0/01$ ، $r = 0/162$). بر این اساس می‌توان گفت که هر چه قدر فضاهای شهری دارای آلودگی بیشتری باشد، به همان

شکل ۱: منطقه ۱۲ تهران (منبع: وزارت راه و شهرسازی، ۱۳۹۰)

شکل ۲: منطقه ۱۲ تهران (منبع: وزارت راه و شهرسازی، ۱۳۹۰)

شکل ۳: منطقه ۱۲ تهران (منبع: وزارت راه و شهرسازی، ۱۳۹۰)

بحث

بنابراین با توجه به این که منطقه ۱۲ شهرداری تهران جزء مناطق جرم‌خیز مورد بررسی موردی قرار گرفته است، جملگی بر اساس داده‌های رسمی نیروی انتظامی و شهردار تهران از نظر میزان جرم‌خیزی به عنوان یکی از آلوده‌ترین فضاهای شهری معرفی شده‌اند. هم‌زمانی و هم‌مکانی این نوع آلودگی با آلودگی‌های محیطی، حاکی از وجود نوعی رابطه احتمالی و امکانی اثر شاخص‌های محیطی به عنوان متغیر مستقل در آلودگی رفتاری به عنوان متغیر وابسته فضاهای مورد مطالعه دارد. از این میان، بررسی‌های دقیق‌تر حاکی از این است که چسبندگی آلودگی‌های رفتاری با برخی از انواع آلودگی‌های محیطی چون آلودگی فیزیکی، نسبت به سایر انواع بیشتر است. از این رو فرجام این مطلب به شرح ذیل خلاصه می‌شود: هر

- آلودگی دیداری در اشکال کالبدی و نماهای شهری در اغلب نقاط قابل ادراک بوده است.
  - از نظر آن‌ها امکان این که ناظر اطلاعات کامل از محیط برداشت کند، به نحو مطلوب وجود ندارد.
  - کاربرد نور در فضاها و مسیرهای منتهی به آن، به نسبت مطلوب گزارش می‌شود.
  - آلودگی صوتی در اغلب نقاط و اغلب اوقات در این فضاها بیش از حد مجاز گزارش می‌شود.
- نتایج حاصل از تحلیل اطلاعات پرسش‌نامه‌ها و آزمون χ^2 ($P < 0/001$) نیز حاکی از آن است که عوامل محیطی بر میزان امنیت و احساس امنیت عمومی مکان‌های مورد مطالعه تأثیر گذاشته، حتی برای مردم هم این مسأله از این حیث قابل درک است.

جمله مؤلف این مقاله) و هم از سوی شهروندان نامطلوب ارزیابی شده است، به نحوی که برای آن‌ها در زمان انجام مطالعه در این فضاها آلودگی‌های فیزیکی (مواد زاید جامد)، به صورت گسترده در فضاهای جرم‌خیز تهران مشهود بوده، مورد اشاره قرار گرفته است و تأثیرات آن بر این فضاها به صورت گسترده قابل بررسی می‌باشد. از همین رو می‌توان انتظار داشت که از طریق مدیریت و برنامه‌ریزی‌های محیطی از جمله اقدامات به‌سازی، از احتمال و امکان انجام رفتارهای ناهنجار اجتماعی کاست و حتی از وقوع جرایم در آن مکان‌ها پیش‌گیری کرد. در نهایت می‌توان مدل تحلیلی این نتیجه را به شرح نمایه این مطالعه نمایش داد. از همین رو می‌توان انتظار داشت که از طریق مدیریت و برنامه‌ریزی‌های محیطی از جمله اقدامات به‌سازی، از احتمال و امکان انجام رفتارهای ناهنجار اجتماعی کاست و حتی از وقوع جرایم در آن مکان‌ها پیش‌گیری کرد. در نهایت می‌توان مدل تحلیلی این نتیجه را به شرح نمایه این مطالعه نمایش داد (نمودار ۱).

چه آلودگی‌های محیطی از حیث وجود زباله و تلنبار شدن طولانی آن مواد در محیط و از نظر وجود فاضلاب در کانال‌های روباز و غیر بهداشتی شرایط نامطلوب‌تری بر فضای شهری حاکم نماید، هر چه نمادهای آلودگی دیداری که حاکی از عدم نظارت بر مکان است از قبیل وجود ساختمان‌هایی با پنجره و تابلوهای شکسته و ظاهری متروک، کثیف و مخدوش، دیوارنویسی‌های ناهنجار و زنده و بیشتر وجود داشته، به چشم آید، یا هر چه از نظر وضعیت آلودگی صوتی شرایط نامساعدتری به وجود آورد، احتمال و امکان چسبندگی مکانی و زمانی آلودگی‌های رفتاری در آن مکان‌ها در مقایسه با سایر نقاط بیشتر خواهد بود. بر این اساس پژوهشی که صالحی (۸) در مجله محیط‌شناسی در خصوص نقش آسایش محیطی فضاهای شهری در پیش‌گیری از ناهنجاری‌های رفتاری انجام داده است، به این نتیجه رسیده است که به طور تقریبی در همه فضاهای شهری جرم‌خیز تهران، وضعیت شاخص‌های محیطی به گونه بارزی هم از سوی کارشناسان تحیل‌گر میدانی (از

References

1. Nekooyi Fard O. Survey effect of Inelegance Behavioural in of Inelegance peripheral. Proceedings of the Conger International Surface Constructon; 2010 Dec 29; Tehran, Iran; 2010. [In Persian].
2. Ritzzer J. Theorys sociologist of Season Current, printery up to Current. Trans. Salasi M. 3rd ed. Tehran: Elmi Publication; 2004. p. 184-90.
3. Shayanmehar, A, Information Social Sciences. Tehran: Kiyhan Press; 2003.
4. Pazeki Zadeh M. Legal and criminal aspects of cognitive phenomena and to fight thugs [MSc Thesis]. Tehran: Tehran University; 2009.
5. Fakohi N. Humanism towyn. Tehran: Ney Publication; 2004. [In Persian].
6. Asgari Tafreshi H, Adib Zadeh B, Rafiean M, Hosseini SE. Study of environmental factor effective on reconstruction of urban eroded contexts in order to increase local security. Hoviateshahr 2010; 4(6): 39-50.
7. Altman I. Environment and social behaviors: Privacy, private space, realm and crowd. Trans. Namazian A. Tehran: Shahid Beheshti University Press; 2003. p. 110-25.
8. Salehi E. Role of environmental convenience of urban spaces in preventing behavioral abnormalities. Electronic Book Review Journal 2007; 33(44). [In Persian].
9. Aghajanzadeh EA. Role of urban planning in city security; University of Science and Technology [MSc Thesis]. Tehran: School of Architecture and Urbanization; 2004. p. 78-9. [In Persian].
10. Bahreini SH. Analysis of urban spaces: On behavioral patterns of users and design standards. 3rd ed. Tehran: Tehran University Press; 2004. [In Persian].
11. Pakzad J. Expert culture and people culture. Urban Management 2001; 2(8): 32-42.
12. Shayanmehar AR. Comparative encyclopedia of social science. Tehran: Keyhan Press; 1999. [In Persian].

The Effects of Urban Spaces on Environmental and Behavioral Abnormalities of Citizens in Tehran, Iran-District 12

Hamid Keshavarz¹, Omolbanin Nekouifard²

Abstract

Background: Changing from traditionalism into modernism resulted in a phenomenon called "Urban Life". Modern urban life brings with itself conditions influencing the concept of social and individual health. This has made the theorists, especially the Chicago School, to study the effects of environmental abnormalities on the people's health. The present study aimed to investigate the effects of urban spaces on environmental and individual abnormalities among the youth residing in Tehran, Iran-District 12.

Methods: This survey used simple random sampling to select 200 young individuals who aged 15-30 years from District 12. All subjects filled out a researcher-developed questionnaire.

Findings: Chi-square test showed significant differences between urban spaces, environmental peace, visual and noise pollution (including face of the city, visual disturbance, and polluting industries) and abnormal behaviors of citizens (crime and risky behaviors).

Conclusion: Increased negative contents of the urban spaces would increase the influences on psychological and social health of the youth.

Key words: Human Behavior, Urban Sight, Urban Space, Citizens Health.

1- Assistant Professor, School of Social Sciences, Dehaghan Branch, Islamic Azad University, Dehaghan, Iran.

2- MSc Student, School of Social Sciences, Dehaghan Branch, Islamic Azad University, Dehaghan, Iran. (Corresponding Author)
Email: omnekoe@yahoo.com